

C. RESULTATE

CATEGORIILE IMPRUMUTURILOR EXISTENTE

Cap. I: Locuința și alimentațiunea

§ 98. CASA. — Ori-ce locuință țărănească are un ciardac sau pridvor și un hambar sau cameră de rezervă, în afară de beciul său celular ¹⁾.

La săteni chiaburii odaia e pardosită cu scânduri, are adică o dușumea sau podelă, altminterea pământul e bătătorit și lipit cu lut amestecat cu balebă; de asemenea podina sau podela de sus, tavanul, e din scânduri de brad ori de fag.

Ușa se fixează în balamale de fier, iar ferestrele în cercevele de lemn.

Mindirul sau saltéua de lână subțire se află numai la țaranul avut, care o întinde séra pe prispa unde dórme, pe când ziua patul e acoperit cu un chilim; altminterea, saltéua lipsește și e înlocuită cu o cergă de lână sau cu o velință.

¹⁾ Ciardacul și hambarul nu lipsesc nici unei locuințe țărănești din Turcia. Cf. Boué II, 263: *ambar, grange avec des cloisons de branches d'arbres tressés avec des toits en paille... tchardak, grange en osier, longue et étroite, pour prendre le maïs.*

În casa țăranului nu se află scaune; mosa-firi șed pe paturi și lavițe, cele din urmă fiind tot un fel de paturi și ținând locul vechilor divanuri.

Soba cu ogiacul său coșul e rară în casa țărănească, unde e înlocuită cu un fel de vatră în mijlocul casei, numită mangal, pe lângă care se încălzesc cei din casă. Țăranii de la câmp întrebuițeză ca combustibil tizicul, adică ballega de vite uscată în formă de cărămidă.

Lumina le o dă fitilul din opaiț, ce se aprinde cu chibrituri; iar giamurile sînt înlocuite cu burduhane sau țiple făcute din pelița din bēșica boului.

Casele din orașe aū fost clădite de zidari străini și o mare parte din nomenclatura arhitectonică e de origină orientală: acaret, bina, cat, paiantă; canat, cercevea, ciubuc, pervaz; dușumea, parmaclîc, tavan, uluc; odaie, iatac, gherghir (corespundēnd hambarului țărănesc), beciū, bagiacă și ogiac.

Imbrăcămîntea și așternutul patului: ciarșaf, iorgan, macat, mindir, saltea; ferestrele sînt provēdute cu perdele, iar masa e acoperită cu o mușama. Peșchirul servă orașenului de ștergar pentru față și mâini, iar țărancei și de brobódă.

Mulțimea lucrurilor casei pōrtă numele de calabalic.

§ 99. MÂNCAREA ȘI BĚUTURA. — Hrana țăranului constă din: ciorbă cu carne de óie sau de pasere, mai des ciorbă de borș cu ștevie roșie; pastramă cu mămăligă caldă, ghiuden și sugiuc sau cārnați cu zémă; ciulama de ghebe sau mănătăreI, gătită cu grāsime și cu făină (se mănâncă numai de cei mai avuți săteni); ghiveciū din carne cu legume și grāsime (mai ales la

țărani din Mehedinți), iahnie de pesce și în fine zarzavaturî, mai ales pătlăgele (cele roșii sînt mai obișnuite de cît cele vinete) și năhut, mai rar dovlecei sau bame.

Dintre fructe țăranul consumă mult: pepene verde sau lubeniță (numit și harbuz), dovleci sau bostani (fierți, mai rar copti) și pepene galben sau zemos; caise și zarzări cu cari se acresce orșavul și ciorba din postul Pascelor.

Apoi lăpturi și brânzeturi, mai ales iaurt și cașcaval: cel dintâiu, lapte închiegat și acrit cu frunze de stejar, servă a răcori vara; celălalt, o brînză rotundă puțin turtită și bătînd în galben, se face mai ales din lapte de ôie. O altă varietate, numită „telemea“ sau brînză bulgărească, se face din laptele din care s'a scos untul.

Dintre dulceturi, țăranul obișnuiesce magiunul, numit în Moldova povidlă: magiunul de prune (numit și pistil) îndulcesce pâinea sau málaiul țăranului în postul Pascelor și la Crăciun se fac colaci cu magiun; iar magiunul de bozi se consideră de popor ca bun pentru cei slabi de piept ¹⁾.

Masa țărănească rotundă cu 3 piciore nu este de cît vechea sofa boierăscă, ce se punea înaintea divanului pe care ședeau ôspeții.

Bucătăria din orașe este mult mai complicată: Ciorba de fasole, fidea, griș, linte, orez, perișore, tăietei; ciorba de trahana, de căpătână de miel cu borș și de iepure cu vin; apoi bulgur, cheșchet, curcut sau păpară, cușcuș etc.

Dintre tocane: capama, ciulama, musaca; cheftea, sarma, ciumlec și ghiveciul sau carne

¹⁾ Dr. Crăinicenu, *Igiena țăranului român*, p. 223.

de vînat cu pesce și cu diferite verdețuri (obiceiuit și de țăraniî din Mehedinți); apoi iahnie (de boû saû de pesce), pacea, pilaf și tuzlama.

În fine, plăcinte saû locmale ca: baclavale, cadaifurî, ciurechiurî, lalanghite și sarailî.

În bucătăria țăranului se vîd vasele următore: covata saû căpistere, cianul saû tuciul, cianacul și cazanul. La acestea se adaogă în orașe: chiupul saû borcanul, sahanul, sinia, tava, tingirea, tipsia; apoi ibricul, lighianul, sacaua; în fine, fărășul pentru strînsul gunoiului.

Țăranul bea apa cu bărdaca, cu năstrapa și cu tinichéua; iar tivga în care duce apa la câmp se numesce în Moldova matara.

Bêutura spirtósă cea mai obiceiuită e rachiul, care pôte fi de prune (țuică), de bucate (basamac), de tescovină (boștină), din mere, pere, gherghine etc. Cel de vișinî pörtă numele de vișinap. Săténul bea rachiû de diminéță și înaintea fie-căritî mîncărî precum și la munca câmpului.

Vinul, deși interdîs de Coran musulmanilor ca impur, e fôrte obiceiuit de clasele de jos în Turcia; de aci un șir de terminî relativî la starea de beție: chef, mahmur, tiriachiû, turlac...

Bêuturî dulcî sînt balbaș și ravac.

Cap. II: Imbrăcămîntea

§ 100. HAINE ȘI POSTAVURÎ. — Țăranul și țăranea aû păstrat o mare parte din hainele bogate ce împodobiaû garderoba boierilor și a cocónelor din trecut. Costumul claselor nobile din secolul al XVIII-lea și din prima jumătate a secolului al XIX-lea a trecut prin diferite faze, înainte de a dispăre din societatea înaltă, descin-

đând treptat de la boierii la neguđătorii și preođii, la lăutarii și țiganii, la haiducii și țărani, la carii s'au menținut până astăzi.

Ast-fel țăranul (și în parte) țărancă poartă până astăzi: anterior, dulamă, fermenea, giubea, ilic, minten și malotea; la carii se adaogă hainele țărănescii propriu-đise: gheba, ipîngeua, libadéua, sumanul și zăbunul.

Varietatea acestor numirii — anterior, dulamă, gheba, ipîngea, șubă, suman, zăbun — reprezintă în realitate una și aceeași haină pentru timpul rece și croită așa că acoperă pe toate celelalte: „Deosebirea din punctul de vedere al atător numirii este în legătură mai mult cu regiunea în care se poartă de cât cu conformațiunea. Astfel gheba este mai mult haina delenilor, zeghea și sumanul a districtelor muntoase din stânga Oltului și din Moldova; dulama și șuba a districtelor din dreapta Oltului; ipîngeua a câmpenilor din districtele din stânga Oltului și mai ales a țărănilor carii fac comerț cu vite...“¹⁾.

În privința colórei acestor haine țărănescii, ce diferă după localități, reproducem constatările aceluiași judicios observator al țărănimii:

„În Oltenia și în județele despre Carpații, mai ales în Olt, Argeș, Muscel și Prahova, în plaiurile județului Buzău, ale Rîmnicului-Sărat, haina saă șuba (cum se numesce în dreapta Oltului) și zeghea saă antiriul (cum se numesce în stânga Oltului) sînt albe. În alte județe din stânga Oltului, colórea ghebei (cum se numesce pe aici) este diferită, rar albă și mai numai la ciobanii, mai ales civită, și une-orii chiar roșcată și roșie chiar, cum este ipîngeua; acésta se vede mult

¹⁾ Dr. Manolăscu, *Igiena țăranului român*, p. 179.

în județul Ilfov și în cele de-a lungul Dunării. În județele Moldovei, mai ales în cele de sus, această coloare este în genere cărămișie închisă și chiar neagră.

„In totă țara, dulama, șuba, haina, zeghea, sumanul, ghebea, ipîngéua, antiriul — adică haina cea mai largă, cu nume diferit în deosebitele părți ale țării, are fața împodobită cu găitane: negre în drépta Oltului, în județele muntose din stînga Oltului de coloare în genere tot neagră, dar în multe locuri albăstrue; la Români din Moldova asemenea negre, dar la Ungurii de acolo, stabiliți în județele Bacău, Roman etc., verzi“¹⁾.

Țăranul din Dobrogea pórtă ghizluc, cel din Banat cabaniță și căpenég (primul luat prin mijlocirea Sărbilor, al doilea prin a Ungurilor); țărancă din Banat pórtă giubeică, iar cea din Basarabia burnuz sau scurteică. Țăranii de la munte pórtă peste brîu chimirul sau cingétórea de care 's legate prin curele punga cu tutun, amnarul, cremenea și cuțitul²⁾.

Membrele inferioare și-le acoperă țăranul cu cióreci sau berneveci, la timp rece cu șalvarii sau nădragii și cu poturii; iar țărancă cu fota și fusta.

Cât privesce îmbrăcăminte capului, sătenii în localitățile de pe lângă Dunăre mai conservă datina turcésca de a-și rade pėrul pănă în creștet, respectând în acesta un petec în totă lungimea firelor lui³⁾.

Țărancă pórtă numeroșe și felurite brobóde

¹⁾ Ibidem, p. 86.

²⁾ Tot așa pórtă Turcii în vastul lor chimir, făcut dintr'un șal lungăreț înfășurat de 5-6 ori în jurul corpului, pistólele, cuțitul, basmau, tabacherea.

³⁾ Dr. Manolescu, p. 88.

obiceiuit de bumbac (iar la sărbătorii de borangic): basma, boccea, buiama, cimbel, dirmea, maramă sau năframă, pambriu, peșchir, șal, testemel, tulpan. Sub raportul geografic și etnografic, această bogată nomenclatură se repartisează astfel: femeile casnice înainte de 30 ani poartă boccele (cele de coloră albă se numesc în Buzău dirmele), iar după această vîrstă testemel (numit în Vlasca pambriu, în Rîmnicu-Sărat buiama) și maramă (numită în Oltenia cărpă, în Teleorman ștergar, în Argeș peșchir, în Rîmnicu-Sărat și în Moldova năframă). Femeile casnice și fetele poartă de-opotrivă basmale, cele pentru fete fiind pătrate și cu colțurile înnodate sub bărbie¹⁾. În fine, țărăncile bătrâne în județele de-alungul Dunării poartă până astăzi fes sau scufie roșie cu un moț în creștet.

Un rol însemnat în costumul țărănesc îl are în fine fota, din lână neagră cu alesături colorate, purtată mai ales de muntence; ea revine pretutindena sub numiri variate: (cea simplă) pestelcă și vîlnic, în Oltenia; (cea dublă) zelvecă și opreg, peste Olt, iar în Moldova catrințe. Fotele se importau din Turcia și erau de calități diferite.

Încălțămîntea țaranului se compune din: ciorapi sau colțuni, pantofi (numiți iminei în Moldova și fileri în Muntenia) și meși de postav ce se poartă iarna în loc de șosou; apoi cizme sau ciobote, tuzluci sau turieci de dimie (numiți și colciagi), cari înlocuesc ciorapii când se încălță cu opinei, și poturi. Țăranca poartă papuci, numiți în Moldova

¹⁾ Cf. Cantemir, *Mold.* 127: Nihil turpius existimant Moldavi, quam crines feminae matrimonio junctae aut viduae apparere, et capitale habetur detegere in publico mulieris caput: contra, virgines dedecus ducunt, vel subtilissimo linteolo caput tegere: capitis enim nuditatem castitatis signum constituere.

buşmachî. În Bucovina, ţărancele p^ortă încă condurî¹⁾).

Postavul ţărănesc, de fabricaţiune domestică, e în primul rînd abaua, asemenea dimia cu şaiacul, apoi sucmanul.

Abaua, un fel de p^oslă albă sau negricioasă, se fabrică mai ales în Anadol şi dintr'însa îşi facea haine dervişii şi Turcii de rînd. În Bulgaria, ca şi la noi, ţăranca t^orce din p^or de capră postavul ordinar numit sukno („p^onură“) sau aba, şi dintr'însul Bulgarul îşi face o haină gr^osă, une-orî cu glugă, de vreme rea; de asemenea, în munţii din Epir şi din Tesalia, Arnăuţii p^ortă mantale de aceeaşi stofă grosolană²⁾. La noi, abaua sau dimia p^ote fi de col^ore albă, neagră, verde închis, albastru închis, cenuşiu şi castaniu: dintr'însa abagiile fabrică abale, dulame, ghebe, ilice, ipîngele, mintene, sucmane şi tuzluci, înflorate cu lănurî şi m^otăsurî colorate, cu panglicî şi çusăturî de tot felul, cu bucmele, copei şi paftale.

Postavul ţărănesc prin excelenţă este apoi sucmanul, pe cînd şaiacul (care nu-î de cît o varietate de aba) servă mai ales la facerea de haine călugărescî, ca şi muhaierul cel lucrat de călugăriţe.

Dintre substanţele textile, bumbacul (depănat, ţesut de-a gata sau netors) procură o mare parte din îmbrăcămintea ţaranului: cămaşa şi izmenele, nădragii şi mint^onu de vară se urzesc din bumbac, care servă şi la vătuirea zăbunelor.

¹⁾ S. Fl. Marian, *Înmormîntarea la Români*, p. 64: Sub „condur“ se înţelege un fel de încălţăminte (usitate mai ales în ţinutul Cernăuţului) care constă din două părţi: *tălparii* în forma pantofilor şi *ciobotele* în formă de colţuni peste care se îmbracă tălparii. Condurii se fac totdeauna din piele galbenă.

²⁾ Boué II, 201 şi III, 100.

Cap. III: Domeniile Naturei

§. 101. FAUNA. — Acéastă parte este în genere puțin reprezentată și se rapórtă mai ales la animale străine de solul românesc: buga, bursuc, cacom, catir, ciacal, colun, fil, maimuță, zagan; câteva păsări: balaban, caragace, gugusciuc, liliac; câțiva pesci: balic, calcan, șalițu; și insecta: cârcăiac.

§ 102. FLORA. — Plantele de origină orientală sînt, din contra, în număr mare și ele pot fi distribuite în categorii diferite.

specii de lemn: abanos, antep, băcan, calembec, cimșir, odagaciũ, salcãm,

zarzavaturı: arbagic, bame, pătlăgele;

salate: marule, mușmule saũ moșmóne;

fructe: bostan, cais, curmal, dovléc (durma), dud, fistic, harbuz, năhut, zarzăr (pîrga ródelor pórtă numele de trufanda);

ciuperci: chilermenea, mănătăreã;

varietăți de struguri: aslan, ciauș, chișmiș, cioinag, mișchet, razachie (mustul seurs din struguri se numesce ravac).

varietăți de grâu: arnăut, ceplegea.

Plante balsamice saũ de ornament, dintre cari cele mai căutate în orient sînt lalelele (numite și tulipan): altîngic, ambriboiũ, anason, asmaciuc, caranfil, chimion, ciuin, enibahar, îndrușaim, iorgovan, iucusucea, liliac, micșunea, nufer, revent, sabor, sefterea, șiboiũ, zambilă, zarnacadea.

Agricultura a rămas străină de influența turcésã (cf. totuși arman), nu însă grădinăria și mai ales florăria. Vase de flori: ghiveciũ, saxie; pățul de flori: tarla.

§ 103. MINERALE. — Tot atât de puțin numeroșe ca animalele sînt și numirile de minerale:

baga, chibrit, chihlibar, cilic, farfurie, fildeș, hurmuz, iezm, mărgén, peruzea, sedef, stube-ciũ, tibișir, tinichea, tuciũ, tumbac, tutea : saũ licide: catran, naft, sacâz.

Cap. IV : Negoțul și profesiunile

§ 104. NOMENCLATURA COMERCIALĂ. — Dintre termenii comerciali aũ rămas până adĩ în limbă : alișveriș, chesat, cișit, dever, mușteriũ, saftea ; — dara, ghiotura, testea, top, toptan, trampă ; — curama (refenea), chilipir (ghelir), mofluz ; — bocceagiũ, mãmular, samsar, telal ; — dughiană, cecmegea, tarabă, tejghea ; magazie, raft, tenc ; — zaraf : baș, cusur, naht, peșin, tarapana, veresie ; — ciuruc, furda, marda.

Despre vechile monete, măsuri și greutatei : § 91 și 92.

§ 105. MESERII ȘI UNELTE. — Profesiunile și meseriile venite din Orient sînt destul de numeroase și unele dintr'însele s'aũ bucurat în trecut de o dezvoltare mult mai însemnată de cât astăzi, ca cojocarii, croitorii, giuvaergii etc. grupați în numeroase corporațiuni saũ isnafuri (§ 96). Enumerăm pe cele următoare :

băcanul (cu bacalbașa în frunte) și unele articole coloniale: băcan (lemnul), cafea, mezeluri etc. ; unt-de-lemnul se aduce în tulumuri iar orezul în zimbiluri ;

bărbierul (cu berber-bașa în frunte) avea mare importanță într'o epocă când nimeni nu se rădea singur și când rasul după datina turcească (tot capul afară de creștetul pentru fes) era la modă ; de aci numiri de unelte și altele

ca: berbelic, cimbistră, muhurdan, perdaf, perciune, zulf;

boiangiul, a cărui industrie era odinioară mai înfloritoare (§ 97), întrebuința colorile cele mai variate și anume: albastru (civit, lagiverde, luchiū, marmaziū, micșuniū); galben (naramgiū, samaniū, sarariū, turungiū); roș (cârmiziū, cicic, cicudiū, conabiū, ghiurghiuliū, ghiviziū, liochiū, pembe); și verde (ciadiriū, fistichiū, hawaiiū, lahaniū). Cu aceste colori se vopsesc chilimurile sau covorele țărănesci cu două fețe, desenate și colorate în mod artistic. Boiangiul obțin diferitele fețe cu ajutorul cârmizului, caraboieli, chezapului, zerdiciapului etc. De aci și terminii: boiă, boiangerie, boiangiū, boiesc;

casapul sau măcelarul (cu casap-bașa în frunte): but, cigher, cirviș, schimbea; satir, zalhana, bucciū, cazangiū, parlagiū, pastramagiū;

cherestegiul vindea cherestele, adică: cușaci, dulapi, pardafuri, tahtaliciuri, tavan, tinichele;

chirurgul (numit odinioară gerah), la care se raportă vorbe ca nișter, serpengea și tiftic; la acestea se pot adăoga cei câțiva terminii medicali: hap, magiun, miambal, revent, sinamechie, tiriac; și bôlele: dalac (la vite) dambla (la om) și tecnefes (la cai);

ciobanul, îndeletnicire frecventă la un popor eminent pastoral, cunoște terminii specialii de: (locuințe) câșlă, odaie, otac, perdea și saivan; (brânzeturi și lăpturi) caimac, cașcaval, iaurt, maiă și telemea. Haidăul de boi se servește de ciomagul sau sopa, își adăpostesce vitele în saiele și tamazlicuri și le adapă la olumuri sau vaduri anumite; baciul supraveghează stâna și saegiul face numărătorea oilor. Un cioban chibur sau avut în turme pörtă în poesia populară

epitetul de (i)ortoman, un epitet aplicat apoi și haiducului; chindia servă ca mijloc de orientare a dîlei atît păstorului cît și țaranului în genere;

cizmarul, numit cavaf și papugiū (cu cavaf-bașa în frunte), cu nomenclatura-î profesională: calup, cirîș, masat, mucava, muștea, pingea și taban; apoi pielării: meșină, saftian, teletin; și felurî de încălțăminte: condurî, filerî, imineî, papucî (bușmachî), postalî etc.

croitorul (cu terzi-bașa în frunte) cöse tighelurî; vechiî terminî: capladisesc, hargiū etc.; croitorii sînt de mai multe categorii ca abagiî, astaragiî, șalvaragiî, zăbunarî etc. după felurimea postavului și a hainelor ce le împodobesc cu bucele și șireturî, cu copcî și paftale;

dulgherul cu burghiul, ciripia și perghelul face canaturî, chepengurî, dușumele și tavanurî; apoi uluce, martace, parmace;

rahagiul, care a înlocuit pe vechiul șichirgiū saū cofetar, face acadele, catafurî, corabielle; apoi cu tahîn și nișîstea prepară diferitele varietăți de halva, halviță și rahat;

șelarul face tacâmul calului: ciochine, cioltare, gebrele, harșale, rafturî, tafturî și teltele; apoi gârbace;

tinichegiul face ibrice, tinichele și acoperă casele cu plăci de tinichea; apoi capange saū capcane;

zidarul, în fine, cu căzmaua și urcat pe schele, face meremetul caselor servindu-se de ciamur, corasan și moloz; le împodobesce cu chenare și ciubuce, neteđindu-le cu bidineua.

Apoi uneltele fabricate de cãldărarî: cazane; de cufărarî: cutiî, sipete și sânduce, giamantane și gente saū ghiozdane; de tîmplarî: cercevele, pervazurî și dulapurî, lucrate cu rîndéua.

Hamalul se servește de macarale, potcovarul (numit înainte nălbant) întrebuințează caietele, cherpedine, iabașale și menghinele; tabaciul se servesc de durbăce și ticinele, iar țesătorii întrebuințează mosóre și darace, apoi cu calepele de tort trase pe cicaricuri și dulapuri fabrică borangicul său melezul.

Cap. V: Epitete și generalisări

§ 106. INSUȘIRI FISICE ȘI MORALE. — Calitățile nefavorabile denotă mai întâi defecte fizice: bondoc, chel, chior, ciolac, dizman, peltic, pipiriu, sacat, șasiu, zaif.

Apoi porecelele: babalic, balcâz, bursuc, dalcauc, gianabet, lichea, tălășman, tembel... precum și o serie de noțiuni relative la prostie: budulac, mangafa, zezzec; ladeșteptă ciune: chiolhaniu, ciapcân, dahiū, ischiuzar, mehenghiū, pișicher, șiret, telpiz; la beție: mahmur, tiriachiū, turlac; la o stare posomorită: matuf, sanchiū, ursuz; la rea voință: avan, dușman, hain; la faufaronadă: farfara, fudul, palavragiū; și la vagabondaj: derbedeū, dulandragiū, haidamac, haimana, iabangiū, telălăū, zamparagiū.

Calitățile favorabile sînt reprezentate în forțe mic număr: chiabur, cilibiū, deliū, ogurliū, sadea...

În fine, următoarele care derivă de la nume proprii: agiamiū (litt. persan), arnăut (grăū), cârjaliū, ciufut (litt. evreū), ciutac (litt. turc dobrogen) etc.

§ 107. NOȚIUNI ABSTRACTE. — Noțiunile bune sau indiferente sînt puține la număr: berechet, boiū, habar, hatîr (cherem), huzur, nazar, merchez, nuri, ogur, saltanat, șart, soiū, tabiet (chef).

Noțiunile rele saū neplăcute covârșesc ca de obiceiū pe cele bune: belea, bocluc, bozma, chiul, cusur, dandana (tevatură), hal, marafet, maraz, moft, naz, renghiū, rizilie, rușfet, schingiū, siclet, tertip.

Nu numai că noțiunile rele sînt reprezentate în număr preponderant, dar cele bune sînt de ordine mai mult materială: *berechet* e sporul vizibil al produselor câmpului, *habar* e o grijă foarte ușoră, *huzur* e pur și simplu confortul vieții, *hatir* e o plăcere momentană etc.

Apoi, și această considerațiune e decisivă pentru caracterul lor material, mai tôte aceste noțiuni posed între accepțiunile lor și câte o nuanță ironică (cf. *berechet*), ce le face improprii pentru dicțiunea înaltă și solemnă¹⁾.

¹⁾ Din contra, graiul macedo-român (ca mai tôte idiomele balcanice) posedă un număr mare de împrumuturi abstracte din turcesce (cf. § 32), ceea ce dovedesce o infiltrare mai profundă a elementului osmanliū ca în graiul daco-român.